

NOTĂ ASUPRA UNUI FRAGMENT MANUSCRIS MEDIEVAL DIN SIBIU: VINCENT DE BEAUVAIS, *SPECULUM HISTORIALE**

Adinel Ciprian Dincă**

Abstract: *Identifying in Sibiu the fragmentary text of “Speculum Historiale” compiled by Vincent de Beauvais around the middle of the 13th century – a valued work throughout the Middle Ages – could initiate a discussion regarding the place of historiography within the reading practice in Transylvania before the Religious Reformation of the 16th century. The following paper attempts to discuss the question of dating and localising the fragment, then argues that the two folios still at hand were initially part of a manuscript – so far, the most eastern reception of the text in this form – owned in Transylvania already around 1500.*

Keywords: Vincent de Beauvais, *Speculum Historiale*, Transylvania, Sibiu, Middle Ages, Palaeography, Gothic writing.

Considerațiile care urmează privesc fragmentul unei cărți manuscrise medievale aflat în păstrare la Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României (SJ Sibiu, ANR) și identificat prin cota „Magistratul orașului și scaunului Sibiu, colecția de documente medievale U. V. (*Nova collectio posterior*), nr. 1926”. Deși deteriorat de timp și de utilizarea secundară drept copertă a unui volum neidentificat, cele două foi de pergament păstrează dincolo de orice urmă de dubiu pasaje ale unuia dintre textele îndrăgite ale evului mediu târziu, *Speculum Historiale*, compilat la mijlocul veacului al XIII-lea de către Vincent de Beauvais. Intenția de cercetare expusă acum este de a propune, în mod succint – după o prezentare a vieții și operei autorului francez –, un orizont de datare, respectiv de localizare a ariei de origine a manuscrisului (în baza unei argumentații construite prin excelență cu argumente de ordin paleografic), dar și o încercare de ancorare a textului în realitățile istorice și culturale ale Transilvaniei medievale.

1. Viața lui Vincent de Beauvais (*Vincentius Belvacensis*, *Vincentius Bellovacensis* sau *Vincentius Burgundus*) OPred., o figură de primă mărime în rândul enciclopediștilor evului mediu, rămâne în continuare învăluită de mister: nu sunt cunoscute

* Materialul de față este rezultatul unei cercetări susținute prin proiectul CNCS PN-II-RU-TE-2014-4-1795: *Producția și utilizarea cărții în Transilvania înainte de Reformă: manuscrise, incunabile, inventare medievale și surse indirecte*; 2015-2017.

** Cercetător științific III dr.; Institutul de Istorie „G. Barițiu”, Cluj-Napoca; e-mail: dadinel@yahoo.com

nici măcar elemente esențiale ale biografiei sale¹, cum ar fi data și locul nașterii (Burgundia sau Picardia), unde și-a petrecut ultimii ani din viață sau când a trecut la cele veșnice. Pare totuși să fi venit pe lume cândva între 1180 și 1190, iar anul 1264² reprezintă soluția de consens la care s-a ajuns în ceea ce privește data morții fratelui dominican. De asemenea, istoricii presupun că ar fi studiat la Universitatea din Paris în timpul regelui Filip al II-lea August (1180-1223), context în care s-ar fi și alăturat ordinului fraților predicatori³. Această decizie trebuie să fi survenit cândva între 1215 și 1220. Cu totul demnă de încredere însă rămâne prezența sa în calitate de *lector* al abației cisterciene din Royaumont (fondată în 1228, sub patronaj regal, în Vallée de l'Oise). Abatele acestui convent îl va prezenta pe Vincent lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt (1214-1270)⁴, o întâlnire de o excepțională relevanță, întrucât regele cruciat pare să fi fost cel ce i-a comandat și finanțat lui Vincent compilarea unei enciclopedii menite să cuprindă tot ceea ce se știa la acea dată în materie de științe ale naturii, arte, teologie morală și istorie. Apărea astfel compendiul *Speculum Maius*, proiectat să cuprindă patru părți distincte: *Speculum*

¹ Literatura de cercetare referitoare la viața și activitatea literară a autorului aflat în discuție este copleșitoare, imposibil de rezumat într-o manieră satisfăcătoare în cadrul unui studiu. Un „Atelier Vincent de Beauvais” a fost fondat la Paris în 1972 de Jean Schneider, decan al Faculté des Lettres din Nancy și condus de Hélène Naïs, mai apoi de Monique Paulmier-Foucart. În prezent „Atelierul” funcționează în cadrul Institut de recherche et d'histoire des textes din Paris, parte a CNRS (Centre national de la recherche scientifique). O platformă on-line, îngrijită de Eva Albrecht și Hans Voorbij (= <http://www.vincentiusbelvacensis.eu/>), își propune să țină la zi bibliografia dedicată subiectului. Datele sintetizate în materialul de față nu se bazează pe o recenzare exhaustivă a bibliografiei tematice. Au fost preferate și folosite predilect J. M. McCarthy, *Humanistic Emphases in the Educational Thought of Vincent of Beauvais* (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters 10), Brill, 1976; M. Paulmier-Foucart, S. Lusignan și A. Nadeau, (ed.), *Vincent de Beauvais: intentions et réceptions d'une oeuvre encyclopédique au Moyen Age. Actes du XIVe Colloque de l'Institut d'études médiévales, organisé conjointement par l'Atelier Vincent de Beauvais et l'Institut d'études médiévales. 27-30 avril 1988, Saint-Laurent/Paris, 1990* (Cahiers d'études médiévales. Cahier spécial 4); R. Rech, *Vincent of Beauvais*, în *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, Graeme Dunphy, Cristian Bratu (eds.), Brill, 2010 (consultat online în noiembrie 2016, http://dx.doi.org/10.1163/2213-2139_emc_SIM_02497).

² Anul 1264 apare citat în singura sursă directă asupra vieții lui Vincent de Beauvais, o cronologie scrisă în secolul al XVIII-lea de Jacques Quetif și Jacques Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum, Lutetiae Parisiorum, 1719: Annis 1220 et seqq. in studium Parisiis incumbens, ordini Praed. in conv. S. Iacobi nomen dedit. Ab a. 1230, ut videtur, in conv. Belvacensi (vel Bellovancesi seriore stilo, si libet), ubique supprioratus officio functus (1246). Eodem fere anno ad mon. cisterciense de Regali Monte (Royaumont) ut lector se transfert, ibique usque 1260 resedisse noscitur. Ludovici IX regis Francorum (mon. Regalimontani fundatoris) familiaris et domesticus, cuius ope librias in regno Franciae visitandi licentia fruitur. Obiit a. 1264*. Ediție modernă a textului în Th. Kaeppli, E. Panella, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. IV, Istituto Storico Domenicano, Roma, 1993, p. 435.

³ M. Paulmier-Foucart, S. Lusignan, *Vincent de Beauvais et l'histoire du Speculum Maius*, în „Journal des savants”, 1990 (= Paulmier-Foucart, Lusignan, *Vincent de Beauvais*), p. 113-116; G. G. Guzman, *The Testimony of Medieval Dominicans concerning Vincent of Beauvais*, în S. Lusignan, M. Paulmier-Foucart (ed.), *Lector et compiler. Vincent de Beauvais, frère prêcheur, un intellectuel et son milieu au XIIIe siècle*, Grâne, 1997, p. 303-326.

⁴ Paulmier-Foucart, Lusignan, *Vincent de Beauvais*, p. 116-119.

Naturale, *Speculum Doctrinale*, *Speculum Morale* și *Speculum Historiale*, o structurare care s-a cristalizat în timp. Autor prolific, Vincent de Beauvais își leagă numele și de paternitatea altor lucrări: *De eruditione filiorum nobilium*, *De morali principis institutione*, *Expositio in orationem dominicam*, *Tractatus de poenitentia*, *Speculum vel imago mundi* etc. Rămas un apropiat al coroanei franceze, el alcătuiește și *Tractatus consolatorius de morte amici*, un text dedicat regelui Ludovic cel Sfânt la moartea fiului acestuia, survenită în anul 1260.

Opera sa capitală rămâne însă indiscutabil monumentală enciclopedie evocată, *Speculum Maius*, componenta istorică a acesteia, *Speculum Historiale*, fiind acea partea care s-a bucurat de cea mai largă răspândire. Bazată îndeosebi pe cronică lui Helinand de Froidmont (mort în jur de 1229), dar și pe scrierile cronicarilor medievali Sigebert de Gembloux (aproximativ 1030 – 5 oct. 1112), Hugh de Fleury (mort în jur de 1118) și William de Malmesbury (care a trăit cu aproximație între 1095 și 1143), *Historiale* este o lucrare masivă, cuprinzând – în ediția tipărită din 1627 – aproape 1400 de pagini *in folio*, structurată în mod deosebit de minuțios: 31 de cărți și 3793 capitole. Prima carte se deschide cu o serie de incursiuni teologice, referindu-se apoi la geneza lumii și la creația omului, totul presărat cu diverse dizertații asupra viciilor și virtuților, artelor și științelor. Următoarele cărți (II.-XII.) sunt dedicate descrierilor de tip istoric, atât în plan secular, cât și în plan religios, până la triumful creștinismului din timpul lui Constantin cel Mare. Urmează, selectiv, capitole dedicate avansului islamului (XXIII.) și perioadei lui Carol cel Mare (XXIV.), primei cruciade (XXV.), invaziei tătarilor din anii 1240-1242 (XXIX.), eveniment contemporan autorului, pentru a încheia priplul cronicăresc cu o scurtă relatare a cruciadei din 1250 (XXXI.).

Speculum Historiale a luat naștere între 1240 și 1260, geneza acestei opere enciclopedice fiind complicată de numeroase revizii ale autorului⁵. Specialiștii au izolat patru faze distincte de redactare: 1244-1245, versiunea *Dijon* (siglum: Ha); 1246, versiunea *Klosterneuburg* (siglum: Hb); *ante* 1250, versiunea *Viena* (siglum: Hc); *ante* 1253, versiunea *Saint-Jacques* (siglum: Hd); până în iulie 1254 intră în circulație versiunea finală, în patru părți (*Speculum quadruplex*) (versiunea *Douai*, siglum He)⁶.

Manuscrisele în limba latină (aproximativ 250 exemplare)⁷ se păstrează pe o arie europeană largă, cele mai „estice” prezențe fiind identificate la Graz (Austria),

⁵ J. B. Voorbij, *Summary of „Het ‘Speculum Historiale’ van Vincent van Beauvais. Een studie van zijn ontstaansgeschiedenis”*, „Vincent of Beauvais Newsletter”, 16, 1991, p. 3-8; M. Paulmier-Foucart, *Étude sur l'état des connaissances au milieu du XIIIe siècle: Nouvelles recherches sur la genèse du Speculum maius de Vincent de Beauvais*, „Spicae, Cahiers de l'Atelier Vincent de Beauvais”, Nouvelle série, 1978, p. 91-122.

⁶ J. B. Voorbij, *La version Klosterneuburg et la version Douai du ‘Speculum Historiale’: manifestations de l'évolution du texte*, în M. Paulmier-Foucart, S. Lusignan și A. Nadeau, (ed.), *Vincent de Beauvais: intentions et réceptions d'une oeuvre encyclopédique au Moyen Age*, p. 111-113.

⁷ M.-C. Duchenne, G. G. Guzman și J. B. Voorbij, *Une liste des manuscrits du ‘Speculum historiale’ de Vincent de Beauvais*, „Scriptorium”, XLI, 1987, p. 286-294; Th. Kaeppli, E. Panella, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. IV, Roma, 1993, p. 435-458, în special 440-446; M.-C. Duchenne, M. Paulmier-Foucart, *Vincent de Beauvais à l'Atelier*, „Cahiers de recherches médiévales”, 6, 1999, p. 59-74, disponibil și online <http://crm.revues.org/930>; DOI: 10.4000/crm.930.

Olomouc și Praga (Cehia), Cracovia și Wrocław (Polonia). Primul exemplar tipărit al *Speculum Historiale* datează din 1474, fiind un produs al unei oficine din Augsburg⁸.

Textul lui *Speculum Historiale*, redactat inițial în latină și copiat intens încă din primul secol de existență⁹, de cele mai multe ori în condiții deosebit de bune, a avut parte și de atenția unor traducători medievali: în germană au supraviețuit două manuscrise târzii¹⁰, din secolul al XV-lea, în catalană¹¹ avem de a face cu o prezență mai timpurie, dovedită de un manuscris datat în jurul anului 1360, iar în franceză există o traducere parțială¹² și una completă¹³, în olandeză¹⁴ fiind documentate nu doar prima, ci și ultima traducere medievală (între 1283 și 1515). Cea mai timpurie traducere și, implicit, un indiciu important al direcției de diseminare a *Speculum Historiale*, i-a aparținut lui Jacob van Maerlant, care, între 1283-1288, traducea în olandeză textul cărților II-IX și XXV-XXVII, fiind identificate până în momentul de față patru manuscrise mai mult sau mai puțin complete și 42 de fragmente manuscrise, la care se adaugă 18 compilații, dintre care cinci intacte și 13 fragmentare¹⁵. Pare evident faptul că Flandra, regiunea cea mai apropiată de patria textului inițial, și-a manifestat prima interesul pentru *corpus*-ul enciclopedic istoric, în special în prima parte a secolului al XIV-lea, interesul scăzând treptat pe parcursul secolului al XV-lea. În cele din urmă, prologul traducerii primelor nouă cărți din 1515¹⁶ numea textul „incomprehensibil, amputat și rimat”¹⁷.

⁸ R. Rech, *Vincent of Beauvais*, în *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*.

⁹ Cu privire la manuscrisele timpurii ale lui *Speculum Maius*, dar și la diferitele părți ale acestuia, vezi A. Stones, *Gothic Manuscripts c. 1260-1320: A Survey of Manuscripts Illuminated in France*, 4 vol., London, 2013-2015 (în special vol. 1 prezintă două copii ale *Speculum Naturale* și una a *Speculum Doctrinale*; partea a doua discută 21 manuscrise ale *Speculum Maius* și conține un tabel comparativ al iconografiei *Speculum Historiale*). Sunt cunoscute în prezent aproximativ 80 de exemplare manuscrise întregi ale *Speculum Historiale*, cf. platformei on-line „Les Archives de littérature du Moyen Âge” (ARLIMA): http://www.arlima.net/uz/vincent_de_beauvais.html#his. Vezi și H. Voorbij, *An Updated List of Surviving Manuscripts of the «Speculum Maius»*, în „Vincent of Beauvais Newsletter”, 38, 2014, p. 4-17.

¹⁰ Berlin, Staatsbibliothek und Preussischer Kulturbesitz, XX. HA StA Königsberg, Hs. 33,13 și Hs. 34,13. Un al treilea manuscris, păstrat la München, Universitätsbibliothek, a fost distrus în 1944, vezi R. W. K. Schnell, *Zur volkssprachlichen Rezeption des «Speculum historiale» in Deutschland. Die Alexander-Geschichte in den «Excerpta chronicarum»*, în *Vincent of Beauvais and Alexander the Great. Studies on the "Speculum Maius" and its Translations into Medieval Vernaculars*, ed. W. J. Aerts, E. R. Smits și J. B. Voorbij, Groningen, Forsten (Mediaevalia Groningana, 7), 1986, p. 101-126.

¹¹ Paris, Bibliothèque Nationale de France, Espagnol, 122, 350 f., 1742.

¹² Paris, Bibliothèque Nationale de France, Français, 9558, f. 54ra-77rb: *Lou grant mireulz de Vincent*, http://www.arlima.net/eh/grant_mireulz_de_vincent.html.

¹³ Jean de Vignay, *Le miroir historial*, tradus între 1320-1332, 28 manuscrise cunoscute, cf. http://www.arlima.net/il/jean_de_vignay.html#his.

¹⁴ J. A. A. S. Biemans, *La tradition manuscrite du Spiegel historiae de Jacob van Maerlant. Étude de réception et archéologie du livre*, în M. Paulmier-Foucart, S. Lusignan și A. Nadeau, (ed.), *Vincent de Beauvais: intentions et réceptions d'une oeuvre encyclopédique au Moyen Âge*. (= Biemans, *La tradition*), p. 375-389.

¹⁵ Biemans, *La tradition*, p. 381.

¹⁶ Vincentius Bellovacensis, *Den spiegel historiael*, Antwerpen, Claes de Grave, 22. IX. 1515.

¹⁷ Biemans, *La tradition*, p. 385.

2. Fragmentul din România se prezintă sub forma unui *bifolium* de pergament cu dimensiunile 360 × 230 mm. În mod evident, cele două foi au fost desprinse din mijlocul unui caiet (fascicul), fapt indicat de continuitatea capitolelor de pe f. 1v. (cap. XXXVII) – f. 2r. (cap. XXXVIII). Dacă identitatea textului nu poate suscita niciun fel de discuții contradictorii, având de a face cu lucrarea *Speculum Historiale*, cartea XXV (*Tempora Henrici Quarti*, colontitlu rubricat în marginea superioară a foii), capitolele XXXIV (fragmentar) – XLI (fragmentar)¹⁸, rațiunile prezenței unității codicologice în arhiva de stat din Sibiu nu poate, din păcate, să depășească stadiul unor ipoteze. Înainte de a discuta aceste ipoteze, trebuie acordată o privire mai atentă sursei în sine.

Orice fragment codicologic limitează drastic informația aflată la dispoziția celui care desfășoară cercetarea, aprecierile privind propunerile de datare și localizare a sursei analizate fiind construite aproape exclusiv pe observații de natură paleografică¹⁹, de cele mai multe ori suficiente pentru extragerea datelor necesare.

Cele trei mostre de scriere selectate mai jos și expuse în detaliu pentru susținerea argumentației paleografice (A – B – C) indică un tip de scriere din marea familie a grafiei gotice, principală scriere a evului mediu între secolele XII-XVI²⁰. Acest prim pas în demersul de clasificare a formei grafice este relevat mai puțin de angularitatea moderată a ductului²¹, cât de constantul apel la fuziunea unor elemente din traseul unor litere alăturate (A: *uidebatur*; *orientem* - B: *liberatus*, *peste*). Forma simplă (cursivă) a grafemului *a*, precum și prelungirea traseelor descendente ale perechii de litere *f*(s-lung)/*f* sub nivelul aliniamentului de scriere ne indică prezența certă a unor influențe ale formelor cursive de scriere. De asemenea, aspectul literei *g* (C: *regis*; *legationem*) este unul specific soluțiilor gotice cursive din secolele

¹⁸ Capitolele XXXV-XL sunt păstrate integral, mici pierderi de text fiind cauzate de starea de păstrare a pergamentului.

¹⁹ O discuție de natură teoretică în acest sens, alături de exemplificări, la Adinel Dincă, *Datarea manuscriselor medievale latinești. Evaluări metodologice*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, *Series Historica*, 50, 2011, p. 295-306.

²⁰ Consensul în sfera nomenclaturii paleografice medievale, în mod deosebit în ceea ce privește formele gotice de scriere, rămâne în continuare o utopie. Pentru a evita o citare fastidioasă a unei ample liste de lucrări din sfera paleografiei latine medievale, referințele care vor urma vor fi bazate exclusiv pe lucrarea etalon din acest moment, un efort destul de recent care încearcă o reconciliere a diferitelor tradiții regionale, dar are și o valoare propedeutică esențială: A. Derolez, *Palaeography of Gothic Manuscript Books. From the Twelfth to the Early Sixteenth Century*, Cambridge, 2003, (Cambridge Studies in Palaeography and Codicology 9) (= Derolez, *Gothic*).

²¹ Dacă terminologia codicologică românească beneficiază în acest moment de o bază solidă de dezvoltare (vezi A. Papahagi (coord.), *Vocabularul cărții manuscrise*, Ed. Academiei Române, București, 2013), noțiunile paleografice utilizate la nivel internațional nu au încă o adaptare judicioasă în limba română; cu privire la astfel de dificultăți, A. Papahagi, A. Dincă, *Latin Palaeography and Codicology in Romania*, în *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyany (1741-1798)*, Doina Biro Hendre (ed.) București, 2011, p. 89-108. Sugestii recente din sfera terminologiei paleografice la J. Šedivý, H. Pátková, *Vocabularium parvum scripturae latinae*, Bratislava, Praha (2008), sau la A. Ricci, *Carta e penna. Piccolo glossario di paleografia*, Roma, 2014 (I libri di Viella, 165).

XIII-XV²². Împotriva unei încadrări ferme a grafiei fragmentului sibian în categoria scrierilor gotice cursive târzii ale evului mediu (o variantă lipsită de trasee de legătură), pledează totuși aspectul general dominat de verticalitate, precum și distincția și alternanța dintre tușele îngroșate, respectiv subțiri la care copistul manuscrisului recurge pentru a conferi o anumită valoare estetică caligrafiei sale. Efortul de a *transmite impresia* unei minuscule caligrafice de tip gotic este mediat și de alte elemente, discutate mai jos. Îngemănarea deliberată a fizionomiei dominante a scrierii gotice minuscule de tip *Textualis* cu elemente preluate din registrul grafic specific cursivei din aceeași familie grafică constituie un fenomen specific evului mediu târziu (sec. al XV-lea și primele decenii ale sec. al XVI-lea), fiind acoperit terminologic prin noțiunea *Hybrida*²³. Acest termen tehnic, deosebit de contestat în literatura de specialitate (la fel ca și cel de *Bastarda*, care poate fi înțeles în manieră similară cu cel de *Hybrida*, în acest caz fiind însă vorba de un aspect dominant cursiv), răspunde însă unei nevoi reale de a descrie și clasifica forme mixte de scriere, care se abat de la norme bine stabilite. Cu siguranță cea mai ilustrativă astfel de deviere în cazul grafiei fragmentului transilvănean este dată de eșecul copistului de a genera imaginea unui text format din cuvinte redactate compact, cu o exprimare marcată de verticalitate (prin angularitate, fracturarea traseelor componente ale literelor și contopirea unora dintre acestea). Dimpotrivă, prin forma teșită în plan inferior a unor litere, dar în mod deosebit a lui *o* (D. 3, vezi și A. *non*), dar și *d* (D. 2, vezi și A. *uidebatur*) sau *b*, estetica textului este una îndepărtată de canoanele minusculei gotice. În mod interesant, scribul medieval pare să fi fost conștient de neajunsurile realizărilor sale, motiv pentru care recurge la soluții grafice suplimentare, elemente adiacente care vin în mod fericit în sprijinul efortului de datare și localizare a specimenului de scriere.

Aspectul concav-ascuțit conferit unor elemente morfologice ale literelor *a*, *d*, *o* (D. 1, 2, 3) reprezintă un fenomen tratat în mod distinct în literatura paleografică. Trasee concave ori tușe încheiate cu terminații sub forma unor spini (evidente în mostra B: *quod*; *abbas*; *ad*) sunt asociate în mod curent cu formele grafice cultivate în mediul german sau central-european. Un astfel de element distinctiv își face simțită prezența odată cu sfârșitul veacului al XIV-lea, pentru a se generaliza până în secolul al XVI-lea²⁴. Scopul unor asemenea detalii estetice era de a sublinia o dată în plus aspectul angular și vertical intermediat de scrierea de tip *Textualis*²⁵. În scrierea fragmentului din *Speculum Historiale* păstrat la Sibiu un altfel de detaliu estetic are o notă artificială, în lipsa trăsăturilor definitorii reale ale scrierii *Textualis*. Par a fi transpuse pe pagină de un scrib care nu stăpânea (și nu exersase anterior suficient) principiile minusculei gotice clasice, ci era mai degrabă versat

²² Derolez, *Gothic*, p. 123-132. Fundamentală pentru evoluția scrierilor gotice cursive, în continuare, W. Heinemeyer, *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, Köln – Wien, 1982 (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 4).

²³ Derolez, *Gothic*, p. 163-165, 168-169.

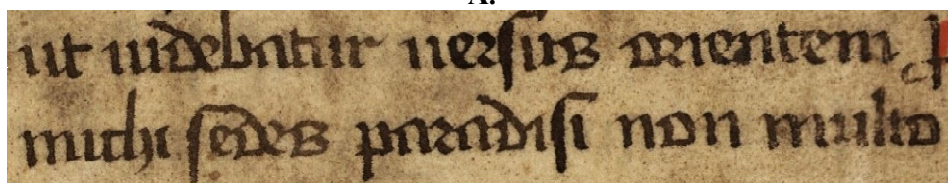
²⁴ Derolez, *Gothic*, p. 81.

²⁵ Derolez, *Gothic*, p. 72-95.

în folosirea formelor cursive²⁶. Aspectul teșit în partea inferioară a unor litere (*o* îndeosebi), detaliu deja evocat, nu este altceva decât o redare laxă a formelor de înalt nivel caligrafic (*Formata*, *Textura*) din manuscrisele târzii. Analogii acceptabile pentru astfel de forme pot fi găsite în grafeme individuale (nu ca aspect general) în *Hybrida* de înalt nivel caligrafic (*Hybrida Formata* sau *Fractura*), folosită în mediul german îndeosebi în deceniile din jurul anului 1500²⁷.

Elementele aduse în discuție propun o identitate grafică a textului dominată de scrieri gotice hibride, cu elemente minuscule preponderente și cu importante prezențe cursive. Este totuși vorba de o fază târzie, în care rigorile grafiei de tip gotic clasic sunt diluate și subminate de alte tipare estetice, fiind preluate probabil prin intermediul unui manuscris anterior care a servit drept model în procesul de copiere. O posibilă datare și localizare a fragmentului de manuscris de la Sibiu ar putea fi, prin urmare, arealul german sau central-european de la mijlocul sau din a doua jumătate a secolului al XV-lea. O astfel de propunere este în deplină concordanță cu ceea ce pare o atenție particulară de care *Historiale* se bucură în mediul cultural german al veacului al XV-lea, fapt indicat de cele două traduceri în vernacular și de ediția *princeps* tipărită la Augsburg în anul 1474.

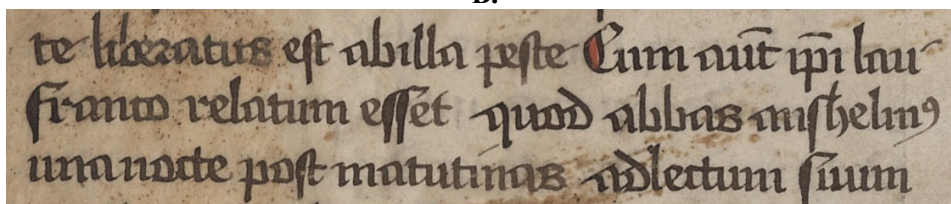
A.

f. 2v (col. 2, r. 18-19)

... ut uidebatur uersus orientem ... /
... michi sedes paradisi non multo ... /

B.

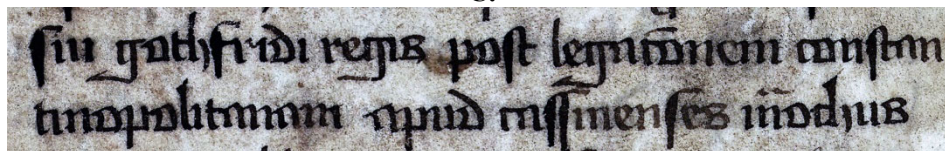
f. 2r (col. 1, r. 7-8-9)

(adiuvan)te, liberatus est ab illa peste. Cum autem ipsi Lan- /
franco relatum esset quod abbas Anshelmus /
una nocte post matutinas ad lectum suum ... /

²⁶ Oricum, utilizarea consecventă și corectă a formelor duble ale lui *r*, respectiv *s*, printre altele, indică o bună educație grafică a scribului, iar manuscrisului îi conferă un nivel mediu de execuție.

²⁷ Derolez, *Gothic*, p. 169-171.

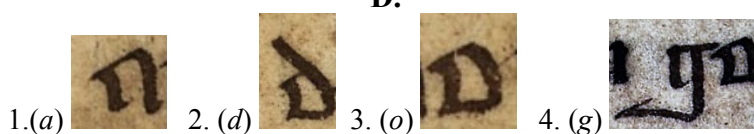
C.

f. 1r (col. 1, r. 19-20)

(fratris) sui Gothfridi regis post legationem Constan- /
tionopolitanam apud Cassinenses monachus.

D.

3. Se poate constata cu ușurință, consultând încercările de reconstituire a bibliotecilor medievale de pe teritoriul regatului maghiar²⁸, cadru politic din care făcea parte și Transilvania medievală, că *Speculum Historiale* ori alte părți ale enciclopediei nu reprezentau elemente uzuale în lectura din Ungaria evului mediu. Câte un exemplar se găsea în proprietatea regelui Mathia²⁹, respectiv, la 1501, într-o bibliotecă parohială din Selmečbánya³⁰. Cu adevărat remarcabilă este însă atenția acordată lui Vincent de Beauvais de către dominicanii din Košice (Slovacia): *Historiale* poate fi regăsit în două ediții, de asemenea câte un volum din *Speculum Morale* și *Doctrinale*³¹. Din păcate, existența istorică a acestei ultime biblioteci a fraților predicatori din Slovacia actuală este una dificil de reconstituit, iar informațiile care ne-au parvenit reflectă o situație de la începutul veacului al XVII-lea. Demn de subliniat este și faptul că toate textele amintite, fie ele tipărite sau manuscrise, pot fi acum considerate pierdute. Mai multe informații ne oferă catalogul cumulativ al incunabilelor din Ungaria, vol. II, cu peste 40 de volume din opera lui Vincentius aflate în biblioteci maghiare³². Neîncluderea referințelor privind proveniența cărților face dificilă în acest moment orice apreciere legată de receptarea medievală a tipăriturilor.

²⁸ Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. III. Adatok elveszett kötetekről (A MTAK közleményei 33. Budapest, 1994) (= *Bibliotheca Hungarica III*).

²⁹ *Bibliotheca Hungarica III*, p. 203, nr. 1792.

³⁰ *Bibliotheca Hungarica III*, p. 291.

³¹ *Bibliotheca Hungarica III*, p. 269-270.

³² *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*, ed. Géza Sajó et Erzsébet Soltész. In colligenda materia et identificandis incunabulis socii fuerunt Csaba Csapodi et Miklós Vértessy, vol. I-II, Budapest, 1970. Vol. II, p. 1037-1042, numerele 3486-3500, printre care și câteva ediții din *Speculum Historiale*.

O certă receptare medievală, în formă tipărită, a enciclopediei istoriografice des-menționate există însă la Sibiu. Vincentius Bellovacensis, *Speculum historiale* (3 vol.) Augsburg 1474 se afla deja, la doar doi ani de la apariție, în proprietatea plebanului de Brateiu (Sibiu), Ioan. La scurt timp, volumele intrau în biblioteca parohului Blasius de Cristian (Sibiu), iar în cele din urmă, în biblioteca conventului dominican din Sibiu³³.

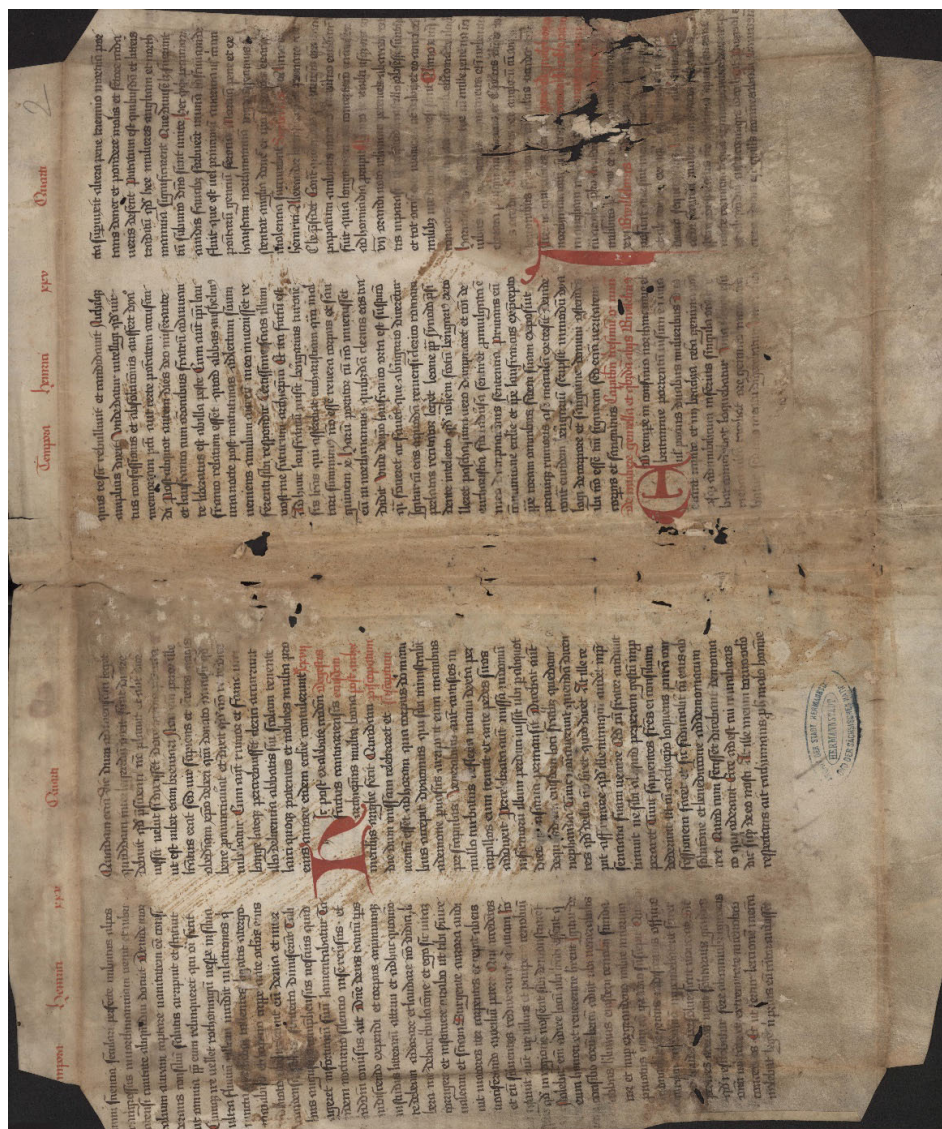
Prin urmare, există indicii că regiunea Sibiului era întrucâtva familiarizată cu opera enciclopedistului dominican, poate și sub influența gustului dezvoltat în mediul german pentru acest autor. Desigur, localizarea fragmentului sibian în mediul transilvan meridional, cândva înainte de Reforma religioasă de la jumătatea secolului al XVI-lea, poate fi doar presupusă. Acest fapt pare însă mai degrabă probabil, dacă se ține cont de realitatea potrivit căreia manuscrise transilvănene (scrise sau citite în Transilvania medievală) sunt recuperate în mod constant din arhivele ardeleni sub forma de maculatură codicologică³⁴. Chiar și fragmentul „U. V. 1926” este semnalat de Franz Zimmermann într-o publicație din anul 1884, fără o identificare a textului și cu o datare în sec. al XIII-lea³⁵. Toate studiile dedicate fragmentelor de manuscrise recuperate din vechi legături ale unor registre contabile ale secolelor XVI-XVIII au indicat o utilizare locală, transilvăneană a codicilor inițiali, un argument în sensul includerii redescoperitului fragment istoriografic în lista cărților citite în Sibiul deceniilor premergătoare Reformei luterane.

Concluziile scurtei analize expuse pot fi foarte ușor sintetizate astfel. Fragmentul SJ ANR „U. V. 1926” prezintă indicii cum că ar fi făcut parte dintr-un manuscris copiat în spațiul german (sau în arealul central-european) la mijlocul sau în ultimele decenii ale secolului al XV-lea într-un moment de interes regional față de Vincent de Beauvais și *Speculum Historiale*. Redactarea pe pergament, în format mare, în plină epocă de avans a tiparului, precum și eforturile caligrafice amintite, indică un manuscris de certă valoare, care ajunge în zona de sud a Transilvaniei – în condiții imposibil de reconstituit – înainte de Reformă. Acest fapt l-ar transforma în cea mai răsăriteană dovadă a prezenței operei în arealul latin, motiv suficient pentru a-l semna și mediului științific internațional. Deopotrivă însă, fragmentul atrage atenția și asupra lecturilor și interesului față de istorie de pe actualul teritoriu al României, un subiect față de care manuscrisele și tipăriturile medievale ale Transilvaniei mai au încă multe de spus.

³³ Veturia Jugăreanu, *Biblioteca Muzeului Brukenthal. Catalogul colecției de incunabule*, 1969, p. 172, nr. 376.

³⁴ Exemple numeroase de mici articole din jurul anului 1900 care valorifică acest gen de surse, de ex. Fr. W. Seraphin, *Ein Kronstädter lateinisch-deutsches Glossar aus dem 15. Jahrhundert*, „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” 26, 1894, p. 60-132; Idem, *Eine Kronstädter Handschrift des Jacobus de Voragine*, „Programm des evangelischen Gymnasiums A. B. zu Kronstadt und der damit verbundenen Lehranstalten” 1900/1901, p. 1-14 sau Idem, *Zwei lateinische Passionslieder des 14. Jahrhunderts*, „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” 26, 1903, p. 96-98 și p. 138-139.

³⁵ F. Zimmermann, *Aus alten Einbänden von Rechnungen aus den Jahren 1506 bis 1691*, „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” 19, 1884, p. 78-98, îndeosebi p. 93-94.

Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale Române, cota Magistratul orașului și scaunului Sibiu, colecția de documente medievale U. V. (*Nova collectio posterior*), nr. 1926, f. 1v-2r.